

"ישראל לא שלנו"

עתון ערבי בניו יורק מדווח

אבי רוז

מן העמודים הוקדשו לאקטואליה, ובעיקר לדיווחים חדשניים; ואף כי בשלב הזה ניכר המאמץ לשמור על גיוון בנושאי הסיקור, בכל זאת בלט גם בהם העיסוק בעניינים בעלי זיקה לישראל, וכך, לצד כותרת ראשית שהתפעמה מהופעתה הסוחפת של כוכבת הזמר הלבנונית פירוז בושינגטון (והקונצרט שלה שעמד להתקיים בניו יורק),³ בישרה כותרת ראשית ביום אחר על מושב המועצה הלאומית הפלסטינית (מל"פ) שנפתח באלג'יר.⁴ גם יתר הידיעות שהובלטו בעמודים הראשונים של הגיליונות בשלב הניסויי, כיומן, השתרעו על פני קשת רחבה של נושאים, ממתקפה עיראקית המכוונת לפגוע במפעלי תעשייה ובמיתקני נפט איראניים⁵ וביקור של מזכיר המדינה האמריקני בבירת ברית המועצות⁶ ועד הרוג, פצועים ועצורים בעימות בין מפגינים פלסטינים בגדה לבין הצבא הישראלי,⁷ והרוגה בעימות בין מפגינים דרוזים בגולן לבין צה"ל.⁸

העמודים הפנימיים של גרבה בשלב הזה נערכו כך, שמרביתם כללו ידיעות בעלות מאפיין משותף ("עמודי נושא"); העמוד השני הוקדש בכל הגיליונות שבידי לידיעות על אירועים הקשורים בשטחים הכבושים בידי ישראל - הגדה המערבית בעיקר - ודיווחים מישראל. בדרך כלל, הטקסטים (ידיעות, כתבות ומאמרים) הופיעו ללא ציון שם המחבר. חלק ניכר מהחדשות שפירסם העתון, ובמיוחד אותן ידיעות אשר עסקו בעניינים ישראליים, לא היו טריות אלא בנות ימים אחדים, ולפעמים אפילו יותר; הן נשאבו מעתונים ישראליים, כפי שיובהר בהמשך. אף לא הוקפד על הפרדה ראויה בין חדשות ודעות (news and views). למשל, ידיעה על מאבקו המשפטי של הרב הגועז מאיר כהנא כנגד שלילת אזרחותו האמריקנית עם בחירתו לכנסת, הסתיימה בהתרסה הפובליציסטית שהופנתה לשרים בממשלת ישראל, המתגאים בדמוקרטיה שלהם, והטוענים כי הם מצפים לאמתלה כדי לסלק את כהנא מהכנסת: "למה הם מחכים [עכשיו]?"⁹ דיווח על ישיבת הפתיחה של כינוס המל"פ באלג'יר נסחף להפלגה על גלי הפתוס: "גיליון זה של גרבה, רשם מחברו הנלהב, 'יוצא לאור [בשעה ש]מבטיהם של אלפי פלסטינים וערבים מופנים לעבר אלג'יריה..."¹⁰ ואילו במקרה אחר התפרסם, תחת הכותרת "ההבדל בין בתי המשפט בישראל והשטחים הכבושים", פירוט השוני בין מערכת המשפט הנוהגת בישראל לבין זו שבשטחים, בכל הנוגע לסמכויות מעצר של חשודים, משך המעצר, הזכות להיפגש עם פרקליט, ערכאות עירעור, מידות העונש וכדומה.¹¹ טקסט זה לא היה ידיעה עיתונאית (news), בוודאי לא כתבה, ואף לא מאמר; דומה שהדברים הועתקו מדו"ח כלשהו וגדפסו כמות שהם, בלי פיסקת מבוא, דברי הסבר, פרשנות או הבעת דעה. עם

העתון גרבה¹² (Ghorba) ראה אור במנהטן שבניו יורק בשלהי שנות ה-80 של המאה שעברה והוא כוון, כפי שהעידה לשונו - ערבית - לקהילת "האמריקנים-הערבים" (Arab-Americans) באזור המטרופוליני של ניו יורק (Tri-State Area), ואף מעבר לו. אף על פי כן, חלק ניכר מטוריו הוקדש לנושאים ישראליים מובהקים, ששירטטו דיוקן כעור ביותר של ישראל היהודית. גרבה היה מעין תמונת ראי של ישראל שלנו, השבועון העברי שנדפס באותם ימים בניו יורק והציע לקוראיו, מהגרים ישראלים ברובם, כתיבה ציונית-לאומית-ימנית גאה במיוחד; גרבה, אפשר לומר, היה אפוא "ישראל לא שלנו". ערכו אותו וכתבו בו מוסלמים, נוצרים ואפילו יהודי אחד; בין העושים במלאכה היו פלסטינים, סורים, לבנונים, עיראקי, מרוקאי, סודני, תימני וגם ישראלים. אבל הוא היה בעיקרו מפעל של איש צעיר (יליד 1959) ונלהב, מרואן בשארה שמו: פלסטיני בעל תודעה פאן ערבית המחויק באורחות ישראלית, אתאיסט שנולד לאב נוצרי-קתולי ולאם נוצריה-אורתודוקסית, אשר היגר לארצות הברית בהיותו בן 17. בשארה התיימר להפיק עתון ברמה גבוהה, שיספק לקוראיו דיווחים, ניתוחים ופרשנויות על מאורעות ותהליכים, בעיקר פוליטיים, תוך שימת דגש מיוחד על המזרח התיכון - מנקודת המבט הערבית, ובלשון הערבית.

גרבה יועד לכלל המהגרים הערבים שבאו לאמריקה מכל רחבי המזרח התיכון בשנות ה-60 וה-70. הם מנו מאות אלפים ומרביתם היו פלסטינים שהגיעו מירדן, מלבנון ומהגדה המערבית שבידי ישראל מאז 1967. אף שם העתון - שפירושו בעברית "גִּבְרָה" או "גלות", המבטא את תחושת הזרות והניכור של הפלסטינים לאחר 1948 - הסגיר את ציבור הקוראים העיקרי שאליו התכוון בשארה - גם אם שלא מדעת - להגיע: פלסטינים. גרבה החל להופיע במרס 1987, בעיצומה של השנה השביעית למלחמת איראן-עיראק והדל מלהופיע כעבור כשנה וחצי, בקיץ 1988, בעיצומה של שנת האינתיפאדה הראשונה, שעמדה אז בשיאה. שני המאורעות ריתקו את הערבים במזרח התיכון, בארצות הברית ובכל מקום בעצם, והיו מוקדי עניין לעולם כולו. גרבה הירבה לעסוק בהם.

מ"העולם הזה" ל"גרבה"

העתון נדפס תחילה במתכונת ניסויית של יומון (אם כי לא הופיע מדי יום): שמונה עמודים בתבנית "יריעה רחבה" (broadsheet). המישה

* אפשרות נוספת לתעתיק שמו של העתון - ערבה

משעה שהתחיל להופיע כשבועון, באמצע יוני 1987. אלא שבניגוד לטיים ולניוזוויק, סבל העתון מחסרון כיס ולכן, לאחר כשלושה חודשים של הופעה סדירה, מדי סוף שבוע, ראה גרבה אור אחת לשבועיים ולפעמים אפילו אחת לשלושה שבועות. אוסף מלא של גיליונות גרבה לא השתמר בשום מקום (בספריית הקונגרס בושינגטון - Library of Congress - יש רק שני גיליונות של העתון) והעותקים שעלה בידי להשיג הם מראשיתו ועד נובמבר 1987 בלבד, ועוד גיליון אחד (שהיה כנראה האחרון) מאוגוסט 1988. האינתיפאדה פרצה ב-9 בדצמבר 1987, ואין ספק כי בגרבה (עתה 24-28 עמוד בכל גיליון, בתבנית של טבלואיד), תפסו אירועיה ופרשנותם נתחים נכבדים. אבל באין גיליונות מאותם ימים לא ניתן לדעת מה היה הישועור המדויק. בכל אופן, בגיליונות השבועון שקדמו להתקוממות הפלסטינית בגדה ובעזה זכו נושאים מזרח תיכוניים וערביים, ובראשם מלחמת עיראק-איראן, למספר הכתבות והמאמרים הגדול ביותר; במקום השני ניצבו עניינים ישראליים - הן מבחינת מספר הרשימות שנכתבו על אודותיהם והן מבחינת השטח שמילאו. במקום השלישי - נושאים פלסטיניים והסכסוך הפלסטיני-ישראלי, לרבות סוגיית הוועידה הבין לאומית. רק אחרי אלה באו כל העניינים האחרים (נושאים קהילתיים, הנוגעים באמריקנים-הערבים; פנים-אמריקניים; בין לאומיים ואחרים). אם מביאים בחשבון את השפעת האינתיפאדה על מוקדי העניין של העתון, ניתן אפוא להניח בביטחון כי הנושאים הנוגעים בישראל ובסכסוך מילאו את רוב שטחו של גרבה.

כשבועון, נמנע גרבה מפירסום מאמרי מערכת. גם בשלב הניסויי לא עשה זאת, אלא, ככל הידוע, פעמיים בלבד. מאמר אחד טיפל בתפקיד שיכולה הקהילה הערבית למלא כדי להשפיע על בחירתו של מועמד הרצוי לה, מקרב המתמודדים הרבים על המועמדות לנשיאות ארצות הברית, בבחירות שיתקיימו כעבור שנה וחצי, בנובמבר 1988; המאמר קבע כי בשים לב לעמדות של המתמודדים השונים, בייחוד ביחס למזרח התיכון ול"עניין הערבי" (אל-קדיה אל-ערביה), רק הכומר השחור ג'סי ג'קסון לא ינקוט - אם ייבחר - את המדיניות האמריקנית הקבועה כלפי המזרח התיכון בכלל וישראל בפרט. לפיכך, הברירה בין המועמדים איננה קשה; ובמשתמע - ג'קסון הוא המועמד הראוי לקולותיהם של האמריקנים-הערבים.¹⁵ אפילו נושא פנים-אמריקני לכאורה, נשקל אפוא בגרבה במאזניים מזרח תיכוניים, אם לא אנטי ישראליים לחלוטין. כשבועון, שב גרבה לעסוק במירוץ לנשיאות, ושוב - תוך שימת דגש על זווית ההשקפה של הקהילה הערבית בארצות הברית. כתבה ראשונה בסדרה על המתמודדים העיקריים הסבירה את טיבה של ההתמודדות על הנשיאות, ונטען בה כי כל המועמדים מסכימים על ההכרח לתמוך בישראל ולהימנע מהידידות עם אש"ף "הטרוריסטי".¹⁶ כתבה אחרת בסדרה זו עסקה במייקל דוקאקיס (שזכה בסופו של דבר במועמדות הדמוקרטית, והובס בבחירות עצמן בידי ג'ורג' בוש [האב], מועמד הרפובליקנים); הכתבה הזכירה את עובדת היותו נשוי ליהודיה, וציינה את התחמקותו מלהביע עמדה ביחס להעתקת שגרירות ארצות הברית בישראל מתל אביב לירושלים.²⁰ באותו גיליון הובא דיווח שעל פיו שונאת התקשורת האמריקנית הממוסדת את ג'סי ג'קסון על שום היותו שחור ואי חששו לבטא את השקפותיו הרדיקליות, ולכן היא מנסה לערער את דמותו.²¹

זאת, מן הדברים הצטיירה בבירור תמונה של שתי מערכות משפט שונות לחלוטין, כאשר זו שבשטחים מפלה לרעה את המטופלים על ידה, לעומת אלה שעניינם מתברר במערכת הישראלית המקבילה. דווקא מאמרי דעה של ממש שהתפרסמו בגרבה, במתכונתו דמוית היומון, לא עסקו בנושאים הקשורים בישראל. אבל הכתבות הארוכות (feature articles), שנדפסו לצד הכתבות החדשותיות הקצרות שבעמודי האקטואליה, טיפלו לעתים קרובות בעניינים בעלי זיקה ישראלית מובהקת. אחת מהן, לדוגמה, סקרה באורח ענייני מאוד את עמדות הצדדים לסיכסוך המזרח תיכוני, ועמדוניהן של המעצמות, כאשר לכינוסה של ועידה בין לאומית לשלום.¹² כתבה אחרת היתה תרגום ראיון עם המיליארדר הסעודי עדנאן ח'אשוקג'י (חשוגי, כפי ששמו נכתב בעתוני ישראל), שהופיע לראשונה בשבועון הישראלי העולם הזה ובו סיפר המרוויח על קשריו עם אישים ישראליים.¹³ לתרגום היה אחראי נעים גלעדי, ישראלי יליד עיראק, בעל "ידיעה מושלמת בשפה הערבית,"¹⁴ שעקר לניו יורק כחמש שנים לפני כן- והביא עמו ניסיון עתונאי: בין השאר, הוא נמנה בעבר עם חברי המערכת של העולם הזה, ואף ערך את המהדורה הערבית של כתב העת, הדיא אל-עאלם, בתקופה הקצרה שבה היא הופיעה (במהצית השנייה של שנות ה-60). בניו יורק הקפיד גלעדי לקרוא את העתונות הישראלית ודאג לגזור מתוכה, לשמור ולקטלג אצלו ידיעות ומאמרים בנושאים שונים, ובמיוחד כאלה הקשורים בסוגיות הסיכסוכים הערבי-ישראלי והפלסטיני-ישראלי, ובמתרחש בגדה המערבית וברצועת עזה. בעזרת החומר הזה, הציף את עמודי גרבה בפרי עטו, אף כי לא תמיד חתם על הדברים בשמו.¹⁵

חלקו של גלעדי בעיצוב אופיו של גרבה כ"ישראל-לא-שלנו" יידון בהמשך הדברים, אבל מן הראוי להזכיר כבר עכשיו כתבה "היסטורית" שחיבר גלעדי - "סוגה" עתונאית שהיתה תבייה עליו במיוחד - אשר הופיעה בימי הבראשית של העתון הערבי בניו יורק והיה בה כדי לשמש מעין אות לבאות. על פני שני עמודים פרש גלעדי את פרשת ההתנקשות בחייו של המתווך מטעם האו"ם, הרוון השוודי פולקה ברנדוט (Bernadotte), בספטמבר 1948, בידי אנשי לח"י, והתמקד בחלקו של יצחק שמיר בתיכנון הרצח ובביצועו. הפתיח של הכתבה הבהיר מדוע בעצם הוקדש לנושא שאינו חדשותי מקום כה נרחב - רבע משטח הגיליון:

ראש-הממשלה הנוכחי של ישראל מרבה לדבר על הטרור והטרוריסטים. זאת, כדי להסתיר עובדה ידועה, שהוא הטרוריסט הגדול ביותר באזור, אשר עסק בטרור נגד הערבים מאז שנות ה-30 ועד שנת 1965, עת שלח גלויות דואר ממולכדות אל המדענים הגרמנים שהעסיקה הרפובליקה המצרית לשם פיתוח המחקר הטכנולוגי.¹⁶

כאשר הגיע גרבה לשלב ההופעה הסדירה שלו, כשבועון, התגבשה מדיניות העריכה השמה דגש מיוחד על נושאים הנוגעים בישראל - ובדרך כלל, באופן מוטע - והתעצמה מאוד, כפי שיוברר להלן.

בעד ונגד ג'סי ג'קסון

כאשר החליט מרוואן בשארה על הוצאת עתונו אחת לשבוע, דגם החיקוי שעמד לנגד עיניו היה מגזין חדשות דוגמת טיים (Time) או ניוזוויק (Newsweek) האמריקניים.¹⁷ ואמנם, זה היה אופיו של גרבה

العرب في
محاولة لتخطي
السوق العالمية

غربة

Ghorba

اسبوعية عربية جامعة

السنة الأولى - العدد 32 - 11-12 Vol.1
السعر 1 دولار \$ 1.00 Price
180 Claremont Ave. New York, NY 10027

مواقف

- مفهوم العلاقة الخاصة بين أمريكا وإسرائيل
- نظرة على تطور علاقات الدول العربية للجامعة العربية
- دور كميل شمعون في تاريخ لبنان

...

اضرابات العمال
تشل جنوب أفريقيا
وجنوب كوريا

الخليج

بداية النهاية...

■ العالم الإسلامي بعد أحداث مكة

مقابلة مع الفنان جميل ملاعب

גיליון 11-12 של גרבה. עמוד השער מוקדש ל"מלחמת המפרץ - הסוף". הכוונה היא למלחמת עיראק-איראן

ג'ורבה

Ghorba

יומיה ערבית באתר

מחברת: ד"ר רחל אביב | אתר: www.gorba.org | תאריך: 11/2002

הג'ישיש האייראני יקטל אסרה פי הג'ולאן האחטל

אחטל ג'ישיש האייראני האיראני
מל משהאיראן פי דמיה הג'ולאן האסיריה
אחטה, דה דקט אסרה ברזיה ערביה
עשה בעדן אסאמיה מלחמת הג'ולאן
בראיה.

מפאוזות המסלאם ביין באקסטאן ואפגאניסטאן תחלקו תפדמא

ויזכרו, אנה חאל משה המפאוזות האיראני
אסיריה האיראני מל משהאיראן האסיריה
אחטה, דה דקט אסרה ברזיה ערביה
עשה בעדן אסאמיה מלחמת הג'ולאן
בראיה.

חזב אללה : הצאחיה הג'נובית חטא חמר המפאוזות הלביאניתה הסורית מרשחה לג'ולות ג'דית המשרקה וסלחיות הרנייס והג'ישיש אברז העקבת

המפאוזות הלביאניתה הסורית מרשחה לג'ולות ג'דית
המשרקה וסלחיות הרנייס והג'ישיש אברז העקבת

ג'ורבה במתכונתו הראשונה, כיומון. לאחר זמן קצר הוא עבר למתכונת שבועון

משותף שאיפשר זאת, וקרא ל"איחוד הכוחות הערביים במה שנוגע בעימות עם הכיבוש והתוקפנות הישראליים" לשם הפעלת לחץ על ארצות הברית וישראל, כדי שתסרנה את התנגדותן לוועידה בין לאומית ולמדינה פלסטינית. "גיבוש תוכנית פעולה מוגדרת סביב סיסמת המאבק המזוין נגד האויב הישראלי (בדרך השלום ולא [בדרך] המלחמה) הינם יסודות חשובים ביותר בלחץ על הכיבוש הישראלי, תוך תיאום בין כל מרכזי הימצאותו של העם הפלסטיני," פסק המאמר.²⁴

במאמר הזה, שנכתב בידי מרואן בשארה, אפשר למצוא - במפורש ובמרומו - את הנושאים העיקריים שהעסיקו את מייסדו של ג'ורבה ועורכו, ואשר את השקפותיו בקשר אליהם ביקש להפיץ: פאן-ערביות ("איחוד הכוחות הערביים"), הפזורה הפלסטינית (לרבות זו שמתגוררת בארצות הברית) והצורך להתחשב בה, וכמובן - הסיכסוך הפלסטיני-ישראלי והחתימה באמצעים מדיניים לכינונה של מדינה פלסטינית בהנהגתו של אש"ף. "כולנו היינו נגד הכיבוש הישראלי ובעד שלום שבבסיסו מדינה פלסטינית לצד ישראל ולא במקום ישראל," העיד נעים גלעדי על עצמו ועל חבריו בג'ורבה, "הועמדה הזו באה לידי ביטוי בעתון בכתבות רבות.²⁵ הכתבות הללו, ובעיקר הכתיבה הפובליציסטית, גרמו - כפי שכבר צוין לעיל - לכך שג'ורבה נצבע בגוונים אנטי ישראליים (ואנטי ציוניים) עזים. למשל, ד"ר קלוביסי מקצוד, ראש המשלחת הקבועה של הליגה הערבית באו"ם וראש נציגותה בארצות הברית, הכריז - בעקבות השתתפותו בכינוס מטעם המדינות האסלאמיות שהתקיים שבוע לפני-כן בו'נווה, לשם דיון בסוגיית הטרור המזוהה עם הערביות והאיסלם - כי אין מנוס מנקיטת

כעבור שנה, שינו ג'ורבה ועורכו את עורם והצטרפו למגניו של הכומר-הפוליטיקאי: מרואן בשארה תקף את ג'קסון בשל השתמשותו, בנאמו בוועידת הדמוקרטים באטלנטה בחודש יולי 1988, מדיבור על זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים ועל הצורך בסיום הכיבוש הישראלי בלבנון, הרף עמדותיו העקרוניות המחייבות בעניינים אלה, שנזכרו במפורש במצעו. מן המאמר מתברר, כי זו לא היתה הפעם הראשונה שהעתון מתח ביקורת חריפה על ג'קסון בשל כך ("כפי שסיפרנו בגיליון הקודם, הרי שג'קסון טאט ובאופן מגונה...").²² במאמר אחר התודה מחברו המאיכוב, ד"ר מוחמד אל-חלאג' - חבר המל"פ, שניהל מכון מחקר קטן בקירבת וושינגטון ונמנה עם הכותבים הקבועים בג'ורבה - על פעילותו הגלגת למען ג'קסון, והשתלח במנגנון המפלגה הדמוקרטית, שלא איפשר לדון בוועידה באטלנטה בבעיה הפלסטינית. לטעמו, היה זה זילזול של המנגנון המפלגתי בשכל ולעג לרגש של ההמונים.²³

החתימה אל הבית הלבן, שבאמצעותה דן ג'ורבה בישראל ובסכימתה מבעד למשקפיים אמריקניים-מקומיים, היתה היוצא מן הכלל. על פי רוב, עסק העתון בנושאים הללו מעמדת התייחסות ערבית בלתי אמצעית.

מאמר המערכת השני מן השלב הניסויי היה בבחינת המבשר; הוא הוקדש לכינוס ה-18 של המל"פ, שהתקיים באלג'יר והסתיים ביום הופעת הגיליון. תחת הכותרת "ארגון השיחרור הפלסטיני - מתוכניות האחדות לאחדות התוכניות" בירך המאמר על סילוק המחלוקות בין התנועות, הקבוצות והאירגונים המאוגדים באש"ף ומציאתו של מכנה

- ישראלי לשעבר, שלמד בכפר הירוק, באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת בר אילן (את התואר השלישי קיבל באוניברסיטת שיקגו), ומילא תפקיד בכיר בחטיבה לזכויות הפלסטינים במרכז האו"ם בניו יורק - זוהיר כי מטרתה של ישראל (שנשלטה או בידי ממשלת אחדות לאומית, משותפת לליכוד הימני ולמפלגת העבודה המתונה ביחס) - לרבות זו של שר החוץ שמעון פרס (איש "העבודה") - היא להשאיר בידיה את מרבית השטחים שכבשה ב-1967.³⁷

גורל השטחים הכבושים, ככל שהדבר תלוי בישראל, קשור בממד האידאולוגי של הסוגיה - ובכך טיפל חיבורו של ד"ר עזמי בשארה; המאמר, שסקר את התפתחות האידאולוגיות הציוניות, התמקד במתחים ובסתירות שבין האופי החילוני של המצע הציוני לבין התוכן הדתי והלא רציונלי של התפישה הדתית-משיחית אשר התפתחה בעקבות מלחמת יוני 1967 וקיבלה ביטוי פורמלי עם ייסוד גוש אמונים שבע שנים אחר כך. המסר שעלה מן הטקסט היה פסימי.³⁸

אפילו כתבה עובדתית לכאורה, חשפה לראשונה גילויים על מגעים מדיניים חשאיים בין אישים פלסטינים בגדה המערבית לבין נציגים רמי דרג של ישראל, הציגה את העמדה הקבועה של גרבה: העם הפלסטיני רוצה בשלום ומוכן לפשרה כואבת, בעוד שישראל שוחרת הטריטוריות משיבה על כך בנכונות לוויתורים מזעריים בלבד מהשטחים שתפסה בכוח. בחלקה הראשון של הכתבה מתואר מיפגש שהתקיים בשכם ב-12 ביוני 1967 - יומיים בלבד לאחר תום המלחמה - בין ראשד צדקי אל-נמר, שר לשעבר בממשלת ירדן ותושב העיר, לבין הרמטכ"ל הישראלי יצחק רבין; נמר, שלמד בבית הספר החקלאי מקוה ישראל, דיבר עברית שוטפת; בביתו, במעמד אורחים נכבדים נוספים משכם וסביבתה, הוא הציע כי ישראל תסיג את כוחותיה מהגדה ומרצועת עזה, כדי שהפלסטינים יקימו בהן מדינה משלהם, אשר תכרות ברית שלום עם ישראל. רבין, לפי הכתבה, הבטיח להעביר את הדברים לראש הממשלה לוי אשכול, וכך אמנם עשה - אבל דבר לא יצא מהיוזמה הנועזת של ראשד אל-נמר.³⁹ ישראל, כך עולה מאופן הצגת הדברים, דחתה את היד הפלסטינית המושטת לשלום. החלק האחר של אותה כתבה עסק בפגישה של המנהיגים הפלסטינים וליד אל-שכעה וחכמת אל-מצרי, אנשי שכם, עם ראש הממשלה אשכול, בינואר 1968. בהסתמכו על דיווח שמע מפיו שכעה כתב המחבר, נעים אל-פראתי (הוא נעים גלעדי), כי אשכול הודיע לבני שיחו שישראל לא תוותר לעולם על ירושלים, על הברון ועל קלקיליה - מכאן נשאבה כותרת הכתבה: "כאשר אשכול הציע פלסטין מיני-סטייט" - ובתגובה אמרו השניים כי לא תיתכן אפוא הבנה עם ישראל; הם הפסיקו את הפגישה והסתלקו. השיחות הישראליות-פלסטיניות נכשלו, סיכם הכותב, בשל "העיקשות חסרת ההצדקה של הישראלים, התנשאותם ואמונתם כי הערבים ישכחו את האדמה בחלוף הזמן."⁴⁰

פרצוף מעוות ודוחה של ישראל

האופן הלא מחמיא שבו הציג גרבה את ישראל, ועמדותיו הבלתי אוהדות, שלא לומר העוינות, כלפיה היו בגדר "המקובל" והצפוי מעתון ערבי-פלסטיני בתקופה של מאבק לאומי. אבל גרבה עשה יותר מזה, ודווקא היהודי היחיד שנמנה עם הכותבים בעתון, נעים גלעדי - חושף הגילויים על סרבנות השלום של ישראל, שתוארו זה

אלימות במקומות שבהם נשללת מבני האדם האפשרות להביע התנגדות בלתי אלימה - כגון בדרום אפריקה שבה שורר משטר האפרטהייד הגזעני ובשטחים הערביים הכבושים בידי ישראל.²⁶ בקטע אחר באותו טור קבע מקצוד כי הביקורת הקשה שנמתחה בעולם על הוותיקן בשל פגישת האפיפיור עם נשיא אוסטריה קורט ולדהיים, חרף חשיפת עברו הנאצי של ולדהיים, היתה בעצם תגובה של ישראל והציונות העולמית, עקב מצוקותיה הגוברות של ישראל.²⁷

קונספירציה יהודית אמריקנית

הזרועות הארוכות ששולחת ישראל אל מרחבי הגלובוס ויכולתה לעצב את המדיניות העולמית לתועלתה הצטיירו במאמר מאת ד"ר האמד סף אל-דין, שבו טען כי האחריות לפרוץ מלחמת עיראק-איראן מוטלת על האחרונה; סיבוכה של עיראק במלחמה, כתב, הוא חלק מתוכנית ישראלית אסטרטגית בת ארבעה שלבים.²⁸ מרואן בשארה עסק אף הוא בהיבט הישראלי של אותה מלחמה, בכורכו את המדינה היהודית בברית ששותפותיה האחרות הן איראן וארצות הברית, ואשר מטרתה להשליט את הצבא האיראני על ארצו, במקום "המשמר המהפכני" הנשמע למוסלמים הקיצונים.²⁹ עם סיומה של המלחמה כתב בשארה, כי פרט לסוחרי הנשק, ישראל היא היחידה בעולם כולו המצטערת על כך.³⁰ במאמרים אחרים נקטו הכותבים עמדה הגורסת כי לישראל השפעה רבה על המדיניות של ארצות הברית. מוחמד אל-חלאג' מצא שישראל נהנית מחסינות שמעניקים לה האמריקנים, וכי ביד הערבים לשנות זאת - אלא שידם משותקת.³¹ ואילו במאמר נוסף טען שלושינגטון השפעה משלה על ישראל: הממשלה הישראלית החליטה להסתלק מהמיוז לייצורו של מטוס הקרב "לביא" בשל לחצים ופיתויים אמריקניים (שהתוספו להתנגדות למיוז גם בישראל גופא).³²

חיווק לנטיה לשרטט קשר (conspiracy) בין ישראל וארצות הברית נמצא בפרקים מספרו של הבלשן הנודע נועם חומסקי (Chomsky), פיראטים וקיסרים: הטרור הבין לאומי בעולם האמיתי,³³ שבשארה כחר לתרגם ולפרסם בגרבה. באחד מהם התיימר חומסקי להוכיח כי הממשלים האמריקניים ואמצעי התקשורת ("המסורתיים" כלשונו), כגון ניו יורק טיימס נוקטים ניסוחים המתבססים על עמדות יסוד אמריקניות; כשמדובר בהצעות שלום, למשל, הכוונה לתנאי האמריקנים - ואילו ההצעות מזווית הראייה הערבית, לרבות זו של אשף, אינן נכללות במונח "שיחות שלום".³⁴ פרק מתורגם נוסף מספרו של חומסקי עימת את עקרונ הסיורב להכיר בזכות קיומה של ישראל לצד מדינה פלסטינית, שדבקת בו מדינות וקבוצות ערביות (לוב, "חזית הסיורב"), עם סירובן של ישראל וארצות הברית להסכים למדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל, והצביע על היחס השלילי כלפי הסיורב הערבי לעומת ההבנה לסיורב האמריקני-ישראלי.³⁵

רעיון הוועידה הבין לאומית לשלום במזרח התיכון, והסיכויים ליישומו, קיבלו בגרבה שטח נרחב, שהוקדש לא רק לתיאור העמדות של המשתתפים בכוח בוועידה, אלא גם לגיתוה פובליציסטי. לפי מוחמד אל-חלאג', הוועידה תהווה שעת כושר לערבים אם ייטיבו להתכונן לקראתה, ומלכודת אם לא יתכוננו כראוי.³⁶ לעומתו, בתן ד"ר עדנאן עבד אל-ראזק את הסוגיה מן ההיבט הישראלי שלה; ראזק

الجنرالات الاسرائيلية تنطق جواها

طرد مليونين فلسطيني من المناطق المحتلة بموافقتهم، الحل الوحيد!!

תהו יבד הזמנה הגרמנית

"הגנרלים הישראלים אומרים את עיקרי הדברים: גירוש שני מיליון פלסטינים מהשטחים הכבושים בהסכמתם הוא הפתרון היחיד". הכותרת לתצלום: חייל בודק מכונית בדרך לשכם

ומבצעת בעצמה אותם הפשעים שנעשו נגד העם היהודי, ובאותן דרכים.⁵²

גם בכתבותיו ה"היסטוריות" בא גלעדי חשכון עם ארצו לשעבר. כבר מצאנו כי שיחור את ההתנקשות בחיי הרוזן ברנדוט כדי לקבוע שראש הממשלה הישראלי, שמיר, הוא טרוריסט ותיק. בכתבה לרגל יום השנה העשרים למלחמת יוני 1967 פסק כי היא היתה מזימה ישראלית-אמריקנית.⁵³

אפילו כתבה שהוקדשה למלאת עשרים וחמש שנה להשגת העצמאות של אלג'יריה, שימשה לגלעדי הזדמנות נאותה לספר על העזרה שהושיטה ישראל למתיישבים הצרפתים ולאירגונם הצבאי החשאי, O.A.S., אשר פעלו כנגד האלג'יריים הנאבקים על עצמאותם כמו גם כנגד ממשלת צרפת - מחד גיסא; ועל בגידתה בהם כאשר גילתה לדה גול על בקשת המורדים הצרפתים לסייע להתנקש בחיי נשיאם - מאיך גיסא.⁵⁴

"לא היתה צנוזרה [בגרבה], אמר גלעדי.⁵⁵ התגוללותו המתמדת על ישראל יוצרת רושם כי בטיפול בחומר שחיבר נעדרה גם יד של עורך. לעומתו, חומר שנכתב בידי אחרים על אודות נושאים הקשורים בישראל, נשא אופי ענייני ומתון יותר. עם זאת, ההבדל בין גלעדי

עתה - תרם כנראה תרומה מכרעת להעצמת הרושם כי גרבה הקדיש חלק ניכר מעמודיו לנושאים ישראליים - פנים-ישראליים וישראליים-ערביים - ובאופן שיצר תמונה חד ממדית המציגה פרצוף מעוות ודוחה של המדינה היהודית. כפי שכבר צוין לעיל, גלעדי עקב אחר המתרחש בישראל באמצעות קריאה שוטפת של עתוניה, ומתוכם שאב חומר רב אשר שימש אותו לשם חיבור ידיעות וכתבות. תרומתו היתה, קודם כל, כמותית: הוא מילא עמודים שלמים בסיפורים שתירגם מהעתונים הישראליים; רובם תיארו את ישראל כמדינה שטופת שחיתות, עושק ואפליה, שאיננה שוחרת שלום והמפעילה שלטון אכזרי בשטחים שכבשה ביוני 1967. לשם המחשה, הנה מבחר קטן מהדיווחים החדשותיים שבחר גלעדי להביא לידיעת קוראי גרבה: חייל צה"ל, שעלה מארצות הברית, נאשם במעשי סדום בפעוטות בחיפה;⁵⁶ שישה חיילים משמר הגבול עומדים לדין באשמת התעללות קשה בפועלים ערבים שהתגוררו במלון בתל אביב;⁵⁷ חיילים מחטיבת גבעתי נשפטים על אלימות שנקטו כלפי עצירים פלסטינים בעזה, ועל ששיחקו באחד מהם, ילד בן שתיים עשרה, כבכדורגל;⁵⁸ אשה צעירה תושבת עזה הפילה את ולדה עקב הכאתה בידי חוקריה הישראלים;⁵⁹ מתנחלים חמושים מקרית ארבע השתוללו במחנה הפליטים דהיישה;⁶⁰ הוראתו בריגול של עיזת נפסו, קצין צה"ל בן העדה הצ'רקסית, חולצה ממנו באיזמים ובעינויים בהקירתו בידי השב"כ;⁶¹ ישראל ודרום אפריקה (הגזענית, אז) מקיימות קשרים אמיצים, לרבות בתחומי הצבא, הנשק והגרעין;⁶² מספר האקדמאים שהיגרו מישראל טיפס ועלה לשלושים וארבעה אלף.⁶³

הדיווחים הללו, ושכמותם, לא היו מצוצים מן האצבע; הם הרי הועתקו מן העתונות הישראלית. מה לנו אפוא כי גלין על גרבה? אבל גלעדי לא הסתפק בהעתקת חומר ותרגומו. לעתים קרובות כרך בידיעה או בכתבה ששלף מעתון ישראלי פרשנות משלו. בעיקר נהג כך במאמץ שיטתי ורצוף להציג את ישראל כמדינה גזענית. למשל, במאמר שבו הגיב על כוונתו של עורך היומון הירושלמי אל-פג'ר, חנא סניורא, לעמוד בראש רשימה ערבית שתמודד בבחירות לעיריית ירושלים כדי להוות לשון מאזניים, קבע גלעדי - "כיהודי וכישראלי שחי בישראל יותר משלושים שנה" - כי יהודים יוצאי המערב הם אורחים מדרגה ראשונה בישראל, יהודים מזרחיים - אורחים מדרגה שנייה, הדרוזים, הצ'רקסים והבדווים - דרגה שלישית, והערבים - דרגה רביעית.⁶⁴ במאמר אחר שלו, לא חתום, אשר הוקדש לחותמת דואר ישראלית שהכריזה "לא לגזענות", היה גלעדי תמציתי יותר: החותמת הונהגה - פסק - כדי ליפות את פניה הגזעניים של ישראל.⁶⁵ החברה הישראלית אף לוקה בפרנויה, שיגעון הרדיפה, איבחה גלעדי, בהסתמכו על כתבה בידיעות אחרונות שבה סופר על דאגה במערכת הביטחון הישראלית בשל מועדוני קרטה הפועלים בשטחים ובירושלים המזרחית, ועל דיווח בעתון ישראלי שלפיו תולות נשים פלסטיניות כבסו לייבוש באופן שזבעיהם יוצרים את רצף הגוונים של הדגל הפלסטיני (שהנפתו היתה אסורה אז).⁶⁶ במאמר נוסף, לא חתום אף הוא, אשר עסק בטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה בפירות, ב-1982, הכריז גלעדי כי ממשלת ישראל נושאת באחריות ישירה לטבח, וסיכם: "ישראל, מדינה של עם שהיה קרבן הגזענות ומעשי הטבח האנטישמיים - נעשתה היא עצמה שד גזעני במזרח התיכון...

לאמריקה הביאו עימם מן המזרח התיכון. כן פגעה בגרבה זמינותם בארצות הברית של עתוננים ערביים גדולים מכמה ממדינות המזרח התיכון ועתוננים כל ערביים שיצאו לאור בלונדון.⁵⁹ ואולי, אף על פי שהשגריר מקצוד הטיל על גרבה שליחות כפולה - האחת אמצעי תקשורת והאחרת זו "אשר קושרת בין המולדת (מטן) [הערבית] לבין בניה המתגוררים בנכר"⁶⁰ - צודקת הטענה, שלפיה מבכר המהגר הפלסטיני לקרוא דיווחים ופרשנויות בנושאים פלסטיניים בעתון ערבי שאיננו פלסטיני.⁶¹

במובן מסוים, גרבה היה עתון ישראלי. אין בכך כדי למנוע ממנו מלהיחשב בו בזמן לעתון פלסטיני; הרי זה עניין של השקפה, פוליטית או אידאולוגית, בשים לב לנושאים שאותם סיקר ובהם דן. והוא היה, כאמור, "ישראל-לא-שלנו" לא בגלל שסילוף העובדות שפירסם על המתרחש בישראל, או בשל פרשנות בלתי הגונה בעליל שלהן - בדרך כלל, גרבה דיווח בדיוקנות ופרשנותו לא חרגה בהרבה ממה שניתן לקרוא גם בעתונים ישראליים - אלא בשל המגמה הקבועה שנקט; אותו מסר מסוים מאוד שביקש להנחיל לקוראיו על ישראל כמדינה היהודית. במובן הזה, גרבה לא הפגין עתונאות במיטבה אלא היה, בעצם, עתון מגויס. ומעניין, אגב, שליהודים - להבדיל מהישראלים - נשמר בגרבה יחס אוהד. כך, לדוגמה, בברכה שהיפנה העתון אל כלל דוברי הערבית באמריקה לרגל הרמדאן המוסלמי והג הפסחא הנוצרי, שחלו בסמיכות זמנים, ואשר נדפסה בהבלטה רבה, כלל גרבה גם את "הקהילה הערבית היהודית" לרגל תג הפסח שלה.⁶² פעם, אף נדפס בגרבה תרגום רשימה שהתפרסמה לפני כן ביומון הניו יורק Newsday ובה טען מחברה, רב יהודי, כי ארצות הברית היא "הארץ המובטחת" ליהודים, ולא ישראל.⁶³ אולי קיווה העתון כי הישראלים ישתכנעו שאכן, "ישראל לא שלנו" וכך תבוא הבעיה הפלסטינית על תיקונה.

1. מרואן בשארה, בראיון 6.2.1996, תל אביב. להלן: בשארה, ראיון.
2. מתי שטיינברג, "דור הולך ודור בא: דור 'הנכבה' ודור 'המאבק המזוין'", בתוך יוסי מאל (עורך), מלחמות, מהפכות וזהות דורית, תל אביב 2001, עמ' 122. ראו גם: Baruch Kimmerling, Joel S. Migdal, *Palestinians: The Making of a People*, New York, Toronto: Free Press, 1993, p. 147.
3. "פירוט תגני לל-ג'אליה אל-ערביה פי ואשנטן וניו יורק" (פירוט שרה לקהילה הערבית בווינגטון וניו יורק), גרבה, 16.4.1987.
4. "דורת אל-מג'יל אל-וטני אל-פלסטיני פי אל-עאצמה אל-ג'וזאאריה" (מושב המועצה הלאומית הפלסטינית בבירת אלג'זירה), שם, 25.4.1987.
5. "הג'ים עראקי עלא איראן" (התקפה עיראקית על איראן), שם, שם.
6. "שולתו ינהי זיאתה אל מוסכו" (שולחן מסיים את ביקורו במוסקווא), שם, 16.4.1987.
7. "שהיד וג'ריחא ועשראת אל-מתקלקין חצאד ערואן אל-אחלתאל אל-אסראאילי" (חלל, פצועים ועשרות עצורים - קציר תוקפנות הכיבוש הישראלי), שם, שם.
8. "אל-ג'יש אל-אסראאילי יקתל אמראה פי אל-ג'ולאן אל-מתתל" (הצבא הישראלי הרג אשה בגולן הכבוש), שם, 11.3.1987.
9. "אל-חאח'אם כאחאנא" (הרב כהנא), שם, שם.
10. לעיל הערה 4.
11. "אל-פרק בין אל-מחאכם פי אסראאיל ואל-מנאטק אל-מתתלה?" גרבה, 25.4.1987.
12. "אל-מתמר אל-דולי לל-סלאם פי אל-שרק אל-אוסט" (הוועידה הבין לאומית לשלום במזרח-התיכון), שם, 16.4.1987. הכתבה לא התומה. לצד הכותרת נדפס:

ובין הכותבים האחרים, הפובליציסטים בעלי התארים והמעמד, היה בעיקרו עניין של סיגנון ושל כמות. אף על פי שעורך גרבה לא התכוון לכך - מרואן בשארה רצה עתון פלורליסטי, שיעסוק במיגוון הנושאים הפוליטיים והאחרים שהקהילה האמריקנית-הערבית אמורה, לדעתו, למצוא בהם עניין - היה העיסוק בישראל המכנה המשותף לחלק ניכר מן המאמרים בעתון; ובדרך כלל - התפקיד השלילי שממלאות עמדותיה ומדיניותה במזרח התיכון ואף מעבר לו. מכנה משותף זה בלט במיוחד על רקע אי ההסכמה בקרב אישים אמריקנים-ערבים (ובתוכם כותבי מאמרים בגרבה), בנושאים פנים ערביים (כמדינות הערביות השונות), בין ערביים, או ערביים-בין לאומיים. תופעה זו חרגה מדפיו של גרבה: "העניין הפלסטיני" (The "Palestinian Cause") היה גורם אחד בקרב האמריקנים-הערבים, והוא שסיפק את היסוד לזהות אתנית כל-ערבית בארצות הברית. הדחף העיקרי לכך נוצר בעקבות התבוסה הטראומטית של הערבים ביוני 1967, הכיבוש הנמשך של הגדה המערבית ורצועת עזה בידי ישראל, והתפשטות הרגשות האנטי ערביים באמריקה. פלישת ישראל ללבנון ב-1982 חיזקה עוד יותר את הזהות הערבית המלוכדת סביב המאבק בישראל.⁶⁴

הגיליונות לא נמכרו

לכאורה, היה גרבה מוצר עתונאי שעמד בדרישותיו של ציבור קוראיו בכוח. בכל זאת, הוא נכשל: גיליונותיו לא נמכרו, הפצתו היתה מקומית - כמעט שלא חרגה מתחומי ניו יורק רבתי - ותפוצתו זעומה, דפיו דלים במודעות ומספר קוראיו קטן ביותר. בידי מרואן בשארה, המו"ל והעורך, לא עלה למצוא משקיעים והוא נאלץ אפוא לממן את הפקת גרבה ממשאביו העצמיים. בסך הכל ראו אור כשלושים גיליונות של העתון במתכונתו כשבועון, ועוד מספר לא ידוע של גיליונות במתכונת יומון, בשלב הניסויי; עם כל גיליון נוסף, צבר גרבה הפסדים שגדלו והלכו,⁶⁵ עד שנאלץ להתחסל. אף על פי שהיה עתון ראוי לשמו, השפעתו היתה אפסית: פירוטמי גרבה לא חוללו שיח ציבורי בקרב הקהילה האמריקנית-הערבית שאלה פנה ועמדותיו לא תרמו מאומה לעיצוב עמדותיהם של בני הקהילה ובנותיה.

מדוע נכשל, אפוא? הרי אם אכן "אין עתון יכול להתקיים אלא אם כן הוא מפיץ מחשבה או רגש המשותפים להרבה אנשים",⁶⁶ כדברי אלקסיס דה טוקוויל (de Tocqueville),⁶⁷ כי אז היה על גרבה לזכות באריכות ימים מופלגת, בהיות עיקר מעייניו, כפי שראינו, נתונים לתהליכים המדיניים במזרח התיכון בכלל ול"עניין הפלסטיני" בפרט, אשר היה גורם מאחד בקרב האמריקנים-הערבים והרבך המלכד של זהותם המשותפת. אלא שבכך לא היה די.

הסיבות לכישלון חורגות אמנם מתחום עניינו של מאמר זה, אבל מן הראוי לציין בקצרה אחדות מהן: ראשית, עתון, טוב ככל שיהיה - וגרבה היה עתון של ממש - הינו קודם כל מפעל שיש לנהלו כהלכה ומוצר שיש למכור; בגרבה הוזנחו ההיבטים הכלכליים, המסחריים והשיווקיים. שנית, העתון לא הקדיש תשומת לב מספקת לסיקור המתרחש בקהילות האמריקנים-הערבים - אחרי ככלות הכל, בני אדם אוהבים לקרוא על עצמם ועל סביבתם הקרובה. הוא אף לא נתן את דעתו לאי ההומוגניות של הקהילה, ולמחלוקות הבין ערביות שהמהגרים

- לל-סלאם פי אל-שרק אל-אוסט" (העמדה וההצעות הישראליות לגבי עריכת ועידה בין לאומית לשלום במזרח התיכון), שם, שם. בגלל משרתו במנגנון האו"ם לא חתם עדנאן עבד אל-ראוק על מאמריו בשמו אלא הסתתר מאחורי ספקדונים.
38. ד"ר עזמי בשארה, "אל-ג'וביה פי אל-פכר אל-צ'וינו" (הנסתר במחשבה הציונית), שם, 31 (4.8.1988). עזמי בשארה, או מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת ביר זית וכיום חבר כנסת, הוא אחיו הבוגר של עורך גרבה. הוא לא היה שותף לפרויקט העיתונאי בניו יורק של מרואן בשארה. מאמר זה שלו התפרסם תחילה בכתב העת אל-כאטב היוצא לאור בגדה המערבית.
39. נעים פראתי, "ענדמא אקתרה אשכול פלסטין מיני סתית" (כאשר אשכול הציג פלסטין מיני-סטייט), גרבה, 3 (26.6-2.7.1987). התייעוד הישראלי מציג גירסה שונה: בשיחה עם קציני צה"ל דוד קמחי ודן בבלי, שהתקיימה ב-10, 11 או 12 ביוני, אמר ראשד אל-נמר כי "הגדה חייבת להיות חלק מישראל, עם אוטונומיה מלאה לענייני פנים," ועל ממשלת ישראל להיות מורכבת מיהודים וערבים לפי מפתח קבוע. דוד קמחי לראש אמ"ן, "מבצע חקר גישת המנהיגות הפוליטית בגדה המערבית - דו"ח שוטף מס' 10; הנספח, 12.6.1967. העתק המסמך מצוי ברשותי. ראו גם: דן בבלי, חלומות והזדמנויות שהוחמצו 1967-1973, ירושלים 2002, נספח 2, עמ' 254.
40. גם כאן עולה מן התייעוד הישראלי תמונה אחרת: גישת לוי אשכול עם וליד אל-שכעה וחכמת אל-מצרי התקיימה ב-26.2.1968 (ולא בינואר), בירושלים. חכמת אל-מצרי דיבר על "הזדמנות היסטורית הן לישראל והן לערבים להסדיר היחסים ולהגיע לפתרון," וכי יש לעשות זאת עם העולם הערבי כולו ולא עם הפלסטינים לבדם. אשכול ענה כי הקושי העיקרי טמון בסירוב הערבי להיפגש עם ישראל ולנהל עמה משא ומתן; ומאחר שבני שיחו אומרים כי אין הם יכולים לפעול כפלסטינים, "הגענו למבוי סתום." לא דובר על "מיני מדינה" פלסטינית או על מקומות בגדה שישאל לא תוותר עליהם. - "שיחת רוה"מ עם חכמת אל-מצרי ו- וליד אל שכעה," 26.2.1968. העתק המסמך מצוי ברשותי. ראו גם: ראובן פדהצור, ניצחון המבוכה: מדיניות ממשלת אשכול בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, תל אביב 1996, עמ' 84.
41. "האג'ר דאפע צ'וינו" (הג'ר בשל מניע ציוני), גרבה, 3 (2.7.1987-26.6).
42. "מחאכמה סתה ענאצר מן שרית אל-חדוד" (משפטם של שישה אנשים ממשטרת הגבולות), שם, 13 (11.9.1987-5).
43. "מחאכמה ג'וד אסראאליין לעבה כרה קדם בטפל פלסטיני" (משפטם של חיילים ישראלים ששיחקו בכבודורגל בילד פלסטיני), שם, 4 (9.7.1987-3).
44. "אג'תאר אמראת פלסטיניה האמלה תחת אל-תעדיב" (הפלה של אשה פלסטינית הרה עקב עינויים), שם, 25.4.1987.
45. "אל-אדטרבאבא פי מהים דהישה; קצה ירויהא שהוד עיאן" (מחומות במחנה דהישה - מעשה שטספרים אותו עדי ראיח), שם, 3 (2.7.1987-26.6).
46. "פדיה ג'דידה פי אסראאיל" (שעוריה חדשה בישראל), שם.
47. "אסראאיל וגנוב אפריקא" (ישראל ודרום אפריקה), שם, 11.3.1987.
48. "אל-הג'דה אל-עכסיה" (ההגירה התפוכה), שם, 3 (2.7.1987-26.6).
49. נעים גלעדי, "כלמה אלא אל-סניור סניורא" (מלה "לסניור" סניורא), שם, 2 (25.6.1987-19). גלעדי לא היה מקורי בדירוג הישראלים לעליונים ולתחתונים. למשל, כבר ב-1968 קבע דיפלומט מצרי, שעמד בראש משרד הליגה הערבית בירושלים הירדנית עד לכיבושה בידי ישראל ביוני 1967, כי השכבה הראשונה במעלה בחברה הישראלית מורכבת מיהודים יוצאי אמריקה ומערב אירופה; השנייה - מיהודי רוסיה ומזרח אירופה; השלישית - מיהודי מדינות ערב והמזרח התיכון; הרביעית - מהדריונים; והשכבה התמישית והגוונה ביותר כוללת את הערבים שהינם משוללי זכויות. ראו: אל-ו'ת'אק אל-פלסטיניה אל-ערביה ל-עאם 1968 (המיסמכים הפלסטיניים הערביים לשנת 1968) (בירות: מאסט אל-דראסאת אל-פלסטיניה, 1970), עמ' 107 (דברי המצרי הועתקו מאל-דסתור [עמאן], 23.2.1968, שם התפרסמו לראשונה).
50. "אל-ענצרי וטאבע אל-בריד אל-אסראאילי" (הגעונות ותותמת הדואר הישראלית), שם, 11-12 (4.9.1987-22.8).
51. "אל-כאראתיה אל-פלסטיני יקלק אמן אסראאיל" (הקרטה הפלסטינית מהריד את ביטחון ישראל), שם, 4 (9.7.1987-3).
- "דראסה ח'אצה" (מחקר מיוחד).
13. "לקאא מע עדנאן ח'אשוקגי" (פגישה עם עדנאן ח'אשוקגי), שם, 25.4.1987. הראיון המקורי, שניתן לדפנה ברק, התפרסם בהעולם הזה, 2589 (13.4.1987), תחת הכותרת: "שרון ביקר אצליו".
14. שלום כהן, העולם הזה, תל אביב, הש"ד, עמ' 168.
15. נעים גלעדי, בראיון 10.3.1991, ניו יורק. להלן: גלעדי, ראיון. בשארה, ראיון.
16. "אג'ת'אל אל-אוס'ס אל-דולי אסראר תכשף לאול מרה שאמייר ראיס חכמת אסראאיל אל-חאלי כאן אל-מדבר ואל-מנפד" (רצה המתווך הבין לאומי - סודות המתפרסמים לראשונה - שמיר, ראש-הממשלה הנוכחי של ישראל, היה המתכנן והמבצע), גרבה, 4.4.1987. הכתבה איננה התומה, אבל גלעדי גילה (בראיון) כי הוא מהברה. בשארה, ראיון. כך גם עושים שבועונים חדשות ערביים היוצאים מחוץ למזרח התיכון; למשל, אל-ס'ט (לונדון). ראו: פארוק אבו זיד, אל-צ'חאפה אל-ערביה אל-מוהאג'דה (העתונות הערבית המהגרת), מהדורה שנייה (קאהיר: עאלם אל-כתב, 1993), עמ' 138. להלן: אבו זיד.
18. "עשראת אל-מרשחין לל-ראאסה אל-אמריכיה ואל-ח'אראת קליה" (עשרות מועדמים לנשיאות האמריקנית והאופציות מועטות), גרבה, 16.4.1987.
19. "אל-מרשחון לל-ראאסה אל-אמריכיה, אין אל-תשאבה ואין אל-אח'תלאף?" (המועמדים לנשיאות האמריקנית, מה הדימוין ומה השוני?), שם, 3 (2.7.1987-26.6). המרכאות המקיפות את שם התואר "הטוריסטי" - במקור.
20. רוברט [ורברט] פיליני, "מאיכל דוכאכיס" (מייקל דוקאקיס), שם, 5 (10-16.7.1987).
21. "אל-אעלאם ילאחק ג'אכסון" (התיקשרות מתאנה לג'אכסון), שם, 5 (10-16.7.1987).
22. מרואן בשארה, "הל ח'אן ג'אכסון ברנאמג' חמלתה אל-אנת'אביה?" (האם בגד ג'אכסון במצע מערכת הבחירות שלו?), שם, 31 (4.8.1988).
23. ד"ר מחמד אל-חלאג', "פי טריקה אלא אתלאנתא... דאס אל-בלדודר משאער אל-מלאיין" (בדרכו אל אטלנטה דרס הבולדודר את רגשות ההמונים), שם, שם.
24. "מנט'מת אל-תחריר אל-פלסטיני מן ברנאמג' אל-וחדה אלא וחדת אל-ברנאמג'", שם, 25.4.1987.
25. גלעדי, ראיון.
26. כלופיס מקצור, הקטע "אל-ארהאב... ונדוה ג'ניף" (הטורר וכינוס ז'נוה), בתוך טור ששמו ראי (דעה), גרבה 5 (10-16.7.1987). מקצוד, לבנוני במוצאו, היה שנים רבות לפני כן סגן עורך בעתון המצרי החשוב אל-ארהאם.
27. הקטע "פאלדהאם... ואל-אדעאאאת אל-צ'וינו" (ולדהיים וההאשמות הציוניות), שם, עמ' 14-15.
28. ד"ר חמד ס'ף אל-דין, "הג'ום אל-עראק לם יכן בדאית אל-תרב" (ההתקפה של עיראק לא הייתה תחילתה של המלחמה), שם, 13 (5-11.9.1987).
29. מרואן בשארה, "אל-הלף אל-אמריכיה אל-אסראאילי מחור אל-תסורת פי אל-ח'ליג'" (הברית האמריקנית-איראנית-ישראלית [היא] ציר ההתפתחויות במפרץ), שם, 5 (10-16.7.1987).
30. מרואן בשארה, "אסראאיל פי ח'ארטת אל-ח'רב אל-עראקיה אל-איראניה" (ישראל במפת המלחמה העיראקית-איראנית), שם, 31 (4.8.1988).
31. מחמד אל-חלאג', "מפ'הום יאל-עלאקה אל-ח'אצה בין אמריכא ואסראאילי" (משמעות "היחסים המיוחדים" בין אמריקה וישראל), שם, 11-12 (12-4.9.1987).
32. ד"ר מחמד אל-חלאג', "אסראאיל תת'ד'כר תג'מה אל-ח'קיקי ותת'ח'לא ען טאארת אל-לאפי" (ישראל נזכרת בממדיה האמיתיים ומוותרת על המטוס "לביא"), שם, 13 (5-11.9.1987).
33. Noam Chomsky, *Pirates & Emperors: International Terrorism in the Real World*, Montreal: Black Rose Books, 1987. ספרו של חומסקי הופץ על ידי מכון מידע שניהל בשארה במקביל להפקת גרבה.
34. "אל-ס'טרה עלא אל-תפכיר פי קדית אל-שרק אל-אוסט" (השליטה על ההשיבה בבעיית המזרח התיכון), שם, 3 (26.6-2.7.1987).
35. "קראצנה ואבאטרה: אל-ארהאב אל-דולי פי אל-עאלם ואל-ואקעי" (פיראטים וקיסרים: הטורר הבין לאומי בעולם האמיתי), שם, 5 (10-16.7.1987).
36. ד"ר מחמד אל-חלאג', "אל-מאתמר אל-דולי: פרצה אם מצדיה?" (ועידה בין לאומית: הזדמנות או מלכודת?), שם, שם.
37. ד"ר אבו רואן, "אל-מוקף ואל-מקרתהא אל-אסראאיליה תול עקד מאתמר דולי

- מתפוצה ומודעות בלבד. אבו זיד, עמ' 309. כדי לשרוד, נשענת עתונות ההגירה על סיוע של בעלי עניין - לרוב, משטרים או אירגונים פוליטיים - ובתמורה היא נדרשת לשלם ב"התפשרות" על ערכים מקצועיים ואתיים.
58. אלכסיס דה-טוקוויל, הדימוקרטיה באמריקה, ירושלים 1970, עמ' 210.
59. ניתוח מפורט של הגורמים לכישלון גרבה ראו: אבי רוז, "דו-שיח חד-סיטרי: חייו ומותו של 'גרבה', עתון הקהילה האמריקנית-הערבית (1987-1988)", עבודת גמר לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 2000, עמ' 109-114. המאמר מבוסס על חיבור זה, בעיקר פרקים ד' ו-ה'.
60. גרבה, 31 (4.8.1988). הדברים נאמרו באיגרת ששלח השגריר מקצוד, על גייר-מכתבים רשמי של הליגה הערבית, והיא נדפסה כמות שהיא.
61. עבד אל-בארי עטואן, עורך היומון אל-קדס אל-ערבי (לונדון), בראיון לאבו זיד, עמ' 283. לדבריו, משעמדו הוא ואנשיו על תופעה זו צימצמו את מספר העמודים המוקדשים לעניינים פלסטיניים בכל גיליון משניים לאחד.
62. גרבה, 25.4.1987, עמ' 5 (מודעה).
63. "אל-ראבי ג'יקוב נויסניר פי מנאסבת אל-עיד אל-יהודי: אמריכא הי ארד אל-מיעאד לל-יהוד וליס אסראאיל" (הרב יעקב נויסניר לרגל החג היהודי [פסח]: אמריקה היא הארץ המובטחת של היהודים, ולא ישראל), גרבה, 16.4.1987, עמ' 1. לפי כותרת-המשנה, המאמר המקורי נדפס ב-Newsday ב-12 באפריל. מתברר מוצג כמרצה ללימודים יהודיים באוניברסיטת בראון.
- אתרונות התפרסמה ב-28.6.1987 (יצחק רביהיא, "קארטה פלשתינאי"), לא צוין שמו של העתון הישראלי שדיווח על תליית הכבסים, ומתי פורסמו הדברים.
52. "אל-מד'בחה" (הטבח), שם, [23] (20.11.87-13).
53. נעים אל-פראתי [גלעד], "אל-ד'כרא אל-עשרון להרב חזיראן" (יום השנה העשירי למלחמת יוני), שם, 1 (18.6.1987-12).
54. נעים גילעד, "במנאסבה ד'כרא אל-ת'זורה אל-ג'זאאריה אל-ת'זורה ואל-דור אל-אסראאילי לערקלה מסירתה" (לרגל יום-השנה למהפכה באלג'יריה - המהפכה והתפקיד הישראלי לשם שיבוש מהלכה), שם, 13 (11.9.1987-5). הכתבה התפרסמה משום מה חודשיים לאחר מועד יום השנה. הנציב הצרפתי האחרון באלג'יריה אישר כי ישראל הצילה את הנשיא דה גול מניסיון של O.A.S. להתנקש בחייו, בדצמבר 1960. הארץ, 25.2.1999.
55. גלעדי, ראיון.
56. ראו, למשל: Alixa Naff, *The Arab Americans* (New York & Philadelphia: Chelsea House Publishers, 1988), pp. 15, 87-90; Yossi Shain, *Arab-Americans in the 1990s: What Next for the Diaspora?* (Tel Aviv: The Tami Steinmetz Center for Peace Research, Tel Aviv University, 1996), pp. 9-12, 16.
57. בכך לא היה גרבה חריג: לדברי מוחמד קברטאי, עורך היומון הלונדוני אל-ערב, אין ביכולתו של עתון ערבי היוצא במהג'יר (ארצות ההגירה) להתקיים על הכנסותיו